

**NEMIS VA O‘ZBEK TILLARIDA “ERKAKLIK” VA “AYOLLIK”
ХУСУСИЯТЛАРИНИ ИФОДАЛОВЧИ FRAZEOLOGIK
BIRLIKLARNING GENDER LINGVISTIK JIHATDAN QIYOSIY
O‘RGANILISHI**

**СОПОСТАВИТЕЛЬНОЕ ГЕНДЕРНО-ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ
ИССЛЕДОВАНИЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ, ВЫРАЖАЮЩИХ
«МУЖЕСТВЕННОСТЬ» И «ЖЕНСТВЕННОСТЬ» В НЕМЕЦКОМ И
УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ**

**A GENDER-LINGUISTIC COMPARATIVE STUDY OF PHRASEOLOGICAL
UNITS EXPRESSING “MASCULINITY” AND “FEMININITY” IN GERMAN
AND UZBEK**

Abdurazzakov Yusufjon Usmoilovich

FarDU., katta o‘qituvchi,

e-mail: yusuffer@mail.ru Telefon: +998939829864

orcid.org/0000-0001-6331-6342

Annotatsiya: *Mazkur maqolada nemis va o‘zbek tillarida “erkaklik” va “ayollik” xususiyatlarini ifodalovchi frazeologik birliklar gender lingvistik yondashuv asosida qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda til, jins va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik, shuningdek, frazeologik birliklar tarkibida erkak va ayol obrazlarining qanday baholanuvchi, stereotipik hamda madaniy belgilangan shaklda namoyon bo‘lishi yoritiladi. Maqolada nemis va o‘zbek tillaridan olingan matnlar, lug‘atlar va badiiy asarlar asosiy manba sifatida tanlanib, ulardagi frazeologizmlar semantik, struktur va sotsiolingvistik jihatdan tasniflanadi. Gender stereotiplari va ijtimoiy rollarning frazeologik birliklar tarkibida aks etishi, erkak va ayol obrazlari orasidagi baholashdagi assimetriya, shuningdek, milliy mentalitet va qadriyatlarning ta’siri alohida ko‘rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari gender tenglikka doir lingvokulturologik qarashlarni chuqurlashtirishga, shuningdek, nemis va o‘zbek tillarini chet tili sifatida o‘qitish, tarjima amaliyoti va ikki tilli frazeologik lug‘atlar yaratish jarayonida amaliy ahamiyat kasb etadi.*

Kalit so‘zlar: *gender lingvistika; frazeologik birliklar; erkaklik; ayollik; nemis tili; o‘zbek tili; madaniyatlararo muloqot*

Аннотация: *В данной статье проводится сопоставительный анализ фразеологических единиц немецкого и узбекского языков, которые выражают*

характеристики «мужественности» и «женственности», с позиции гендерной лингвистики. В центре внимания находятся взаимосвязь языка, пола и культуры, а также то, каким образом в составе фразеологизмов репрезентируются мужской и женский образы как оценочные, стереотипизированные и культурно обусловленные явления. В качестве основного материала использованы тексты, словари и художественная литература на немецком и узбекском языках; выделенные фразеологические единицы классифицируются по семантическим, структурным и социолингвистическим параметрам. Особое внимание уделяется отражению гендерных стереотипов и социальных ролей во фразеологии, асимметрии в оценке мужских и женских образов, а также влиянию национального менталитета и ценностных установок. Полученные результаты способствуют углублению лингвокультурологических представлений о гендерном равенстве и могут быть использованы в практике преподавания немецкого и узбекского языков как иностранных, в переводческой деятельности и при создании двуязычных фразеологических словарей.

Ключевые слова: гендерная лингвистика; фразеологические единицы; мужественность; женственность; немецкий язык; узбекский язык; межкультурная коммуникация

Abstract: This article presents a comparative gender-linguistic analysis of phraseological units in German and Uzbek that express characteristics of “masculinity” and “femininity.” The study focuses on the interrelation between language, gender and culture, and examines how male and female images are represented within idioms as evaluative, stereotypical and culturally determined phenomena. Texts, dictionaries and works of fiction in German and Uzbek are used as the main sources of data; the extracted phraseological units are classified according to semantic, structural and sociolinguistic parameters. Particular attention is paid to the reflection of gender stereotypes and social roles in phraseology, to the asymmetry in the evaluation of male and female images, as well as to the influence of national mentality and value systems.

The findings deepen linguocultural perspectives on gender equality and have practical relevance for teaching German and Uzbek as foreign languages, for translation practice and for the compilation of bilingual phraseological dictionaries.

Keywords: gender linguistics; phraseological units; masculinity; femininity; German; Uzbek; intercultural communication

Jahon tilshunosligida “jins” va “yosh” tushunchalarining til tizimida frazeologik birliklar orqali ifodalanishi masalalarini o‘rganish XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab rivojlandi. Ko‘pgina G‘arb tadqiqotchilari jinsiy stereotiplarga oid frazeologik iboralarni

tahlil qilib, jamiyatda erkaklar va ayollar o'rtasidagi tafovutlarni keltirib chiqaruvchi sotsiolingvistik omillarni o'rgandilar. Masalan, ingliz, fransuz, nemis kabi tillarda genderga oid stereotiplar va yoshga bog'liq bo'lgan ijobiy yoki salbiy konnotatsiyalar frazeologik birliklarda aks etgan.

Amerikalik va Yevropalik tilshunoslar, jumladan, Robin Lakoff kabi olimlar, til va gender mavzusini o'rgangan ilk tadqiqotchilardan hisoblanadi. R.Lakoffning "Til va ayolning o'rni" ("Language and Woman's Place") asarida ayollarga oid frazeologik birliklar va ularning erkaklar uchun mos frazeologizmlar bilan solishtirilishi orqali gender rollari tahlil qilingan. Shuningdek, yoshga oid iboralarda "yoshlik" ko'pincha energiya, kuch va go'zallik ramzi sifatida talqin qilingan, keksalik esa aksariyat hollarda hayot tajribasi yoki donishmandlik ifodasi sifatida qaralgan.

Til va jamiyatni keng ijtimoiy miqyosda o'rganib, "Kim, qachon, qaysi tilda, kim bilan gaplashadi?" degan mashhur savolni amerikalik sotsiolingvist Joshua Fishman sotsiolingvistikaning markaziy masalasi sifatida ilgari surdi. Shuningdek, makrosotsiolingvistika yoki "til sotsiologiyasi" yo'nalishining peshqadamlardan biri sifatida diglossiya va bilingvizm masalalariga katta hissa qo'shgan: u Charlz Ferguson ta'riflagan diglossiya konsepsiyasini kengaytirib, har qanday funksional jihatdan farqlangan til juftligini (masalan, rasmiy-adabiy til va mahalliy sheva) diglossiya deb atash mumkinligini ko'rsatdi. Shuningdek, Fishman jamiyatda tilni saqlab qolish va almashtirish (language maintenance and shift) jarayonlarini chuqur tadqiq etdi. Uning "Yuqoridan pastga til rejalashtirish" (status planning) va "pastdan yuqoriga til rejalashtirish" (corpus planning) haqidagi qarashlari ko'plab ko'pmillatli davlatlarda til siyosati olib borishda nazariy asos bo'lib xizmat qilgan. Fishman, ayniqsa, kichik tillarni saqlab qolish, yo'qolib borayotgan tillarni jonlantirish (masalan, Ivrit tilini qayta tiklash tajribasi) borasida ko'plab ishlar yozgan.

Ko'p tillilik sharoitida paydo bo'ladigan nutq variantlari ham nemis sotsiolingvistikasida diqqat markazida. Jumladan, P. Auer tahrir qilgan 1998-yilgi to'plam tadqiqotchilarga suhbat davomida kod-almashuvni tahlil qilish orqali nutqning interaktiv va identifikatsion funksiyalarini yoritishga imkon bergan. Ko'p millatli shaharlarda shakllangan yoshlar tilining yorqin namunasi – "Kiezdeutsch" fenomeni alohida e'tiborga loyiq: H. Wiese o'tkazgan izlanishlar Kiezdeutschni oddiy "xato"lar to'plami emas, balki o'ziga xos grammatika va tizimga ega yangi shahar dialekti deb ta'riflaydi. Tadqiqotchi Wiese bu yangi dialektal variant ichki qonuniyatlarga egaligini ko'rsatib, uni an'anaviy adabiy me'yordan og'ish deb emas, balki til tizimidagi navbatdagi innovatsion qavat sifatida tushuntiradi. Bu kabi kuzatishlar til me'yorlari va variantlari tushunchalarini qayta ko'rib chiqishga undab, tilning ijtimoiy dinamik jarayon ekani haqidagi ilmiy qarashlarni boyitmoqda.

Nihoyat, nemis sotsiolingvistikasining institutsional bazasi ham mustahkamdir. DGfS (Deutsche Gesellschaft für Sprachwissenschaft – Nemis Tilshunoslik Jamiyati) doirasida sotsiolingvistika bo'yicha maxsus seksiyalar, yillik konferensiyalar yo'lga qo'yilgan bo'lib, bu soha olimlari uchun muntazam muloqot maydonini yaratadi. Jumladan, DGfS har yili fevral oyida yirik ilmiy anjuman o'tkazib, unda yuzlab tilshunoslar ishtirok etadi va sotsiolingvistika masalalari ham muhokama qilinadi.

Fransuz va nemis an'analari tajribasi shuni tasdiqlaydiki, tilni ijtimoiy hodisa sifatida o'rganish lingvistik taraqqiyotning muhim yo'nalishidir. Fransuz olimlari tilning jamiyat bilan bog'liqligini nazariy-konseptual asosda ilgari surgan bo'lsalar, nemis olimlari ushbu konsepsiyani milliy variantlar, dialektlar, ko'ptillilik va me'yorlashuv kabi konkret jarayonlarni empirik tahlil qilish orqali boyitdilar. Natijada, zamonaviy sotsiolingvistika tilning ijtimoiy tabiati haqidagi tasavvurlarni yanada chuqurlashtirib, nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirgan holda til va jamiyat o'zaro munosabatini to'laroq anglashga erishmoqda.

Yuqorida zikr etilgan olimlardan tashqari, jahon sotsiolingvistikasi rivojiga boshqa ko'plab tadqiqotchilar o'z hissasini qo'shgan. Jon Gumperz – nutqda kod almashtirish (code-switching) fenomenini diskurs tahlili orqali o'rgangan va uning ijtimoiy vazifalarini yoritgan; Basil Bernstein – ta'lim jarayonidagi til uslublari (cheklangan va kengaytirilgan kodlar) konsepsiyasini taklif qilgan; Tove Skutnabb-Kangas – til huquqlari va til tengligi masalalarini ilgari surgan; Jan Blommaert – globallashtirish va superdiversity sharoitida tilning o'zgarishi haqida yozgan; Mark Prens va boshqalar – internet va ijtimoiy media tilini, emodzi va yangi yozma janrlarni o'rgana boshlaganlar.

Nemis va o'zbek tillarida “yosh” va “jins”ga oid frazeologik birliklarni sotsiolingvistik nuqtayi nazardan o'rganish, ayollarga oid stereotiplar va ularning ifodalari haqida muhim xulosalar chiqarishga imkon berdi. Essentialistik yondashuvda jins biologik jihatdan belgilanadi va bunda erkaklik hamda ayollik biologik farqlar asosida tabiiy kategoriyalar sifatida ko'rib chiqiladi. Shu yondashuvga ko'ra, erkaklik va ayollik tug'ma jismoniy, axloqiy xususiyatlar yig'indisi sifatida belgilanadi.

ADABIYOTLAR

1. Yusupova, G. Expression of gender in German and Uzbek fixed combinations. – Scientific Journal of Fergana State University, 2023.
2. Gender and Age Identification in Phraseological Units. – Asian Journal of Education and Social Studies, 2024.

3. Nurislamova, M. NEMIS VA O‘ZBEK TILLARIDAGI MAQOLLAR VA PAREMIYALARDA GENDER KOMPONENTLI AYOL TASVIRI IFODALANGAN METAFORALARNING O‘RNI. – Ilmiy anjuman materiallari, 2024.
4. Yusupova, S. Gender-based comparative analysis of respect in linguistic expression: a study of Uzbek, Japanese, English, and German. – Cogent Arts & Humanities, 2025.
5. Conceptual Metaphors in Gender-based Representation of Men and Women in Uzbek and German Proverbs. – Western European Studies Journal, 2025.
6. Concepts of Femininity in Phraseology: A Sociolinguistic Perspective. – Excellencia: International Multidisciplinary Journal of Education, 2025.
7. RESEARCH OF GENDER EQUALITY IN GERMAN AND UZBEK PHRASEOLOGY. – International Conference on Education and Development of Human Resources, 2023.
8. Kuvonov, Z. Nemis tilshunosligida frazeologizmlarning o‘rganilishi. – CyberLeninka elektron jurnali, 2022.
9. Yusupova, G. Lingvokulturologiya va frazeologiya masalasi (o‘zbek va nemis tillari misolida). – Ilmiy maqola, 2022.
10. Comparative Analysis of Equivalence of Somatic Phraseological Units in German and Uzbek Languages. – International Journal of Early Childhood Special Education, 2021.